

Euharistija i svakodnevni život

Stjepan Lice

Svatko od nas želi ostati čitav; koliko god je to, u okolnostima ljudskoga života moguće, cjelovit, nepovrijeđen. Svatko od nas želi, u očima drugih, stvoriti i sačuvati određenu sliku o sebi. I, što je mnogo teže, premda se površnoj misli ne čini tako: svatko od nas želi sačuvati određenu sliku o sebi samome. To je silno teško, čovjeku kojemu je životno stalo do istine, gotovo nemoguće.

Isusove su riječi: *Svojom ćete se postojanošću spasiti* (Lk 21, 19). No za Isusa su zapisane i riječi: *Nije trebalo da mu tko daje svjedočanstvo o čovjeku: tà sam je dobro znao što je u čovjeku* (Iv 2, 25). Mjera čovjekove postojanosti jest u nastojanju. Bog od čovjeka i ne traži više nego da bude vjeran svojem određenju, svom odzivu, *svim srcem svojim i svom dušom svojom i svim umom svojim* (usp. Mt 22, 37). Svom svojom krhkošću, ali i svim svojim zanosom.

Čovjek glinenu posudu svojega života ne može pronijeti svijetom a da je ne ošteti, pa i da je ne razbije. Da se iz nje voda (moguće, čak i voda živa) ne razlije. Zbog toga se čovjek često trudi staviti glinenu posudu svoga života na zaštićeno, na skrovito mjesto. Ondje gdje je život neće dotaći. Ondje gdje životu neće moći poslužiti.

To je čovjekova logika, čovjekovo shvaćanje života. No, Bog ne misli tako. Bog kaže: *Tko hoće sačuvati život svoj, izgubit će ga* (Mt 16, 25). I još određenije: *Tko sačuva svoj život, izgubit će ga* (Mt 10, 39).

Jer život nije naš posjed, kamoli naše vlasništvo. Život je dar, poziv i poslanje. Život upućuje na drugoga. A tko zadrži život svoj za sebe, izigrat će ga. Život je služba ljubavi. Bez službe ljubavi život nije moguće ispuniti. Opravdati. Kamoli naći sreću i postati dio nje.

Bog dobro zna koja je cijena života. On koji *ne lomi napuknutu trsku* (usp. Iz 42, 3) nije ni trenutka oklijevao prelomiti život svoga Sina. Da bi života, da bi ljubavi i sreće bilo. Svjetlost na prosvjetljenje naroda (usp. Lk 2, 32) preobrazila se u čovjeka u kojem *ne bi-*

jaše ljepote ni sjaja, u čovjeka koji prezren bješe, odbačen od ljudi, čovjek boli, vičan patnjama, od kog svatko lice otklanja (usp. Iz 53, 2-3). A rekao je o sebi da je došao da život imamo, u izobilju da ga imamo (usp. Iv 10, 10).

Ne djeluje nimalo ohrabrujuće, nimalo poticajno. Nimalo, želimo li išta od onoga što jesmo, od onoga što živimo, naplatiti, k tomu i odmah naplatiti. No, ne pristanemo li na svoju lomljivost, ne pristanemo li na to da nas život slomi, nećemo moći ući u Isusovo iskustvo. Ne odlomimo li se od sebe, kako ćemo prionuti uz Isusa?

Kad je s pet kruhova i dvije ribe nahranio pet tisuća ljudi, on je već pokazao na put kojim je i njemu i nama poći: *On uze pet kruhova i dvije ribe, pogleda na nebo, izreče blagoslov pa razlomi kruhove i davaše učenicima da posluže ljude... I jeli su svi i nasitili se. I od ulomaka nakupiše dvanaest punih košara* (Mk 6, 41-42). Čudo se događalo kroz lomljenje, kroz dijeljenje kruha, kroz dijeljenje života s drugim.

I na posljednjoj je večeri primijenio istu mudrost: *...uze kruh, izreče blagoslov pa razlomi, dade im i reče: 'Uzmite, ovo je tijelo moje'* (Mk 14, 22). I ponovno u Getsemanskom vrtu. I na Golgoti. On se lomio. Za nas se lomio.

No, da ne bismo olako zaključili da je lomljenje nužno bolno, da iza njega nužno ostaje rana, dobro je podsjetiti se na Isusovo ukazanje kod Tiberijadskog jezera, kad je, nakon obilnog ulova riba, pričekao učenike *uz pripravljenу žeravicu i na njoj pristavljenu ribu i kruh, te im davao kruh, a tako i ribu* (usp. Iv 21,9,13). I potom, dakako, valja spomenuti Kleofu i učenika koji bijaše s njim, koji Isusa, dok su bili u svratištu u Emausu, *prepoznaše u lomljenju kruha* (Lk 24, 35). Iz toga se lomljenja kruha razlio zanos koji se, poput krugova na vodi, širi kroz svu povijest, kroza svu vječnost.

Logika (odnosno pravilo) pšeničnoga zrna silno je zahtjevna: *Ako pšenično zrno, pavši na zemlju, ne umre, ostaje samo; ako li umre, donosi obilat rod* (Iv 12, 24). No koliko god zahtjevnosti bilo u toj logici, u njoj je mnogo, neizrecivo mnogo više nježnosti: tek kad umre, tek slomljeno, pšenično zrno postaje dio života.

Kad Isus govori da je *Kraljevstvo nebesko kao kad žena uze kvasac i zamijesi ga u tri mjere brašna sve dok ne uskisne* (Lk 13, 33), on nas poziva da budemo isto brašno, isti kruh s njime. Važno je ovdje primijetiti: kvasac ne može postići ništa s cijelim pše-

ničnim zrnjem. Tek kad je zdrobljeno, ono može razumjeti naum koji kvasac ima s njim. Tek tada biva mu raspoloživo. Tek tada događa se kruh. Tek je tada moguće da svi jedu i nasite se; i da se od ulomaka nakupi više nego što je bilo ispočetka. Tek kad se život ne odmjerava svojim mislima, svojom snagom, nego kad ga se živi u sili Božjoj.

U tom je duhu moguće iščitavati i Isusovu prispodobu o talentima. Isus je pohvalio one koji su izložili i sebe i talente koji su im bili povjereni, a prekorio onoga koji je i sebe i povjereni mu talent uskratilo životu. (usp. Mt 25, 14-30). Pogrešno postupa onaj tko ogradi sebe, svoj život i povjerene mu talente. Život se događa u susretu ljudi, u susretu talenata. To znači sabirati se u Isusovo ime: kad oni, koji se nazivaju njegovim imenom, žive jedni za druge. Kad se ljube. Kad žive i za one, kad ljube i one, koji se ne nazivaju njegovim imenom. Jer ljubav koja ide samo donekle i nije ljubav. Postoji samo jedan način, jedan put ljubavi: do kraja ljubiti. Po tome, riječi – zbilja riječi – lomiti se i ljubiti, bivaju istoznačnice. Onkraj svake matematike, onkraj svake trgovine, istoznačnice pojednako bivaju i riječi: lomiti se i biti ljubljen.

Kad je Petar odvrćao Isusa od puta koji ga je očigledno vodio prema križu, Isus mu je rekao: *Nosi se od mene, sotonu! Sablazan si mi jer ti nije na pameti što je Božje, nego što je ljudsko!* (Mt 16, 23). Jer nije Božje izmaknuti, uskratiti se. Božje je slomiti se. I zato: Blaženi koji se lome: oni će se iscijeliti! Oni će se s Bogom sjediniti!

Sveti Franjo Asiški u svojoj je oporuci pisao: *...na ovom svijetu ne vidim ništa tjelesno od samoga svevišnjega Sina Božjega osim presvetog tijela i presvete krvi njegove...* (Oporuka 10). Bio sam u prigodi čuti propovjednike koji su ove Franjine oporučne riječi protumačili slobodno (moguće i pretjerano slobodno), ali posve u duhu Franjine osobnosti, Franjina života. Tumačili su, naime, kako je on živio toliko zagledan u Euharistiju da je sve ostalo za njega gubilo značenje, bivalo manje važno, pa i posve nevažno. Rekao bih, radije, da se Franji, po njegovoj zagledanosti u Euharistiju, sav svijet preobražavao. Da je sve promatrao preobraženim, euharistijskim očima. I zato je sav svijet prepoznavao i doživljavao kao Božju obitelj.

U Pravilu Franjevačkoga svjetovnog reda zapisane su čudesne riječi, silan poziv i poslanje: poticaj franjevačkim svjetovnjacima

da žive unoseći Evandelje u život i život u Evandelje. U istom se duhu može reći: da žive unoseći Euharistiju u život i život u Euharistiju. Odnosno, što je isto: da žive unoseći Isusa u život i život u Isusa. Da živimo unoseći Isusa u sebe i sebe u Isusa. Da u svemu što živimo, živimo euharistijskim životom.

Što molimo dok govorimo: *Kruh naš svagdanji daj nam danas...?* U svojem tumačenju Očenaša sveti je Franjo Asiški zapisao: *Kruh naš svagdanji, ljubljenoga Sina svoga, Gospodina našega Isusa Krista, daj nam danas: na spomen, na razumijevanje i na poštovanje ljubavi koju je pokazao prema nama i svega što je za nas rekao, učinio i pretrpio* (Tumačenje Očenaša 6).

Što mi molimo dok govorimo: *Kruh naš svagdanji daj nam danas...?* Ne ponavljamo li, zapravo, samo riječi: *Budi volja tvoja...?* Ne govorimo li: *Neka mi bude po tvojoj riječi...?* *Neka mi bude tvoja ljubav, pa što bude?*

Vjerujem, sve to. Ali i ne samo to. Molimo da se, u danu koji nam je darovan, steknu uvjeti za našu duhovnu i materijalnu egzistenciju. I ne samo našu nego i svih onih koji su nam na bilo koji način povjereni. Pritom – uzdajem se – ne previđamo nikoga, baš nikoga tko je, zajedno s nama, dionik ljudske i Božje obitelji. Molimo za temeljno ljudsko dostojanstvo: da svojim trudom svojim i sebi osiguramo sve potrebno za život dostojan čovjeka. A ako nam to zbog nečega nije moguće, da i ljudi i Bog nađu načina kako će nam biti blizu; način koji nas neće povrijediti. Način koji će imati obzira prema našoj ljudskosti.

Molimo za djelotvornu Božju prisutnost. Da u našoj svjetiljci bude dovoljno ulja da stignemo s kraja na kraj dana. Da naš put bude osvjetljen. I da umijemo posvijetliti našim suputnicima, i znanima i neznanima. I onima koji će tek jednom doći.

Molimo da znamo prepoznati i primiti kruh kojim nas Bog, u danu koji nam je darovan, želi nahraniti. Kruh i sladak i gorak. I nježan i zahtjevan. Kruh koji nam se čitav daje, ali i koji nas čitave treba. I kruh željenog i kruh neželjenog posta.

Molimo da budemo otvoreni kruhu kojim nas toliki i svjesno i nesvjesno hrane, katkada dajući od svojega suviška, nerijetko i sav svoj žitak, svega sebe. Molimo da mu budemo otvoreni osobito kad žele s nama podijeliti svoju oskudicu. I kad nas kruhom svoga života želi nahraniti netko za koga nam se čini da nam nema što dati.

Jer toliko puta, time što primamo kruh, hranimo one koji nam ga daju. One koji se, u svojoj jednostavnosti i predanosti, za nas lome.

Povrh svega – ali i u svemu, baš u svemu – molimo za kruh koji je Isus sam. Za kruh kojim naše duše dišu. Za kruh kojim naša srca kucaju ljudskošću. Za kruh koji je prisutnost Isusove osobnosti i – po tome – izvorište i potvrda naše osobnosti.

Što blagujemo kad blagujemo euharistijski kruh i vino? Blagujemo Isusovo tijelo i krv. Blagujemo Isusov život. Ali ne neko apstraktno, prividno Isusovo tijelo i krv. Ne neki apstraktan, prividan Isusov život. Cjelokupnom poviješću našega života, cjelokupnom svojom osobnošću, blagujemo cjelokupnu povijest Isusova života, cjelokupnu Isusovu osobnost.

Pričest je susret osobnosti. Naš osobni susret s Isusom. Mi k Isusu dolazimo sa svime što je u nama, sa svime što jesmo. A u nama je prisutna naša povijest od našega začeca (pa i prije njega), naše rođenje i djetinjstvo, naše odrastanje, naše radosti i boli, naše čežnje i nade. Sav naš život. Sve što jesmo. Kako bi bilo moguće da Isus k nama dolazi, u susret s nama ulazi, oskudniji od nas? On je u svojoj osobnosti uvijek obilniji, neizrecivo obilniji. On dolazi k nama u svojoj bogočovječnosti. Po tome bivamo dionici i njegove vječnosti i njegove vremenitosti. Njegove ljubavi. U njemu je sva povijest njegova zemnoga života: od začeca i rođenja, susreta, prijateljavanja i samotnosti, sve do patnje, smrti i uskrsnuća. U njemu su i sve njegove radosti i boli, tjeskobe i čežnje. Kad na dlan svoje ruke, kad na svoj jezik, primamo komadić bijele hostije, komadić kruha, jesmo li svjesni što držimo na svojoj ruci, što unosimo u svoje biće? Jesmo li svjesni? I jesmo li svjesni da bi ti trenuci htjeli osvježiti naše strahopoštovanje pred Bogom, pred svakim dobrim kruhom kojim se hranimo, pred životom koji nam se obraća iz svakoga koga susrećemo? Naše strahopoštovanje što nam je darovano da budemo ljudi, Božji ljudi?

Kad molimo: *kruh naš svagdanji...*, molimo da čitav naš život bude prožet Euharistijom. Jer nije moguće odlomiti Euharistiju od svakidašnjeg života ni svakidašnji život od Euharistije. U njima nema životnosti ako se jedno prema drugome odnose kao oaza i pustinja. Ili je posvuda oaza ili je posvuda pustinja. U tome sredine nema. Euharistiju nije moguće doživjeti, nije moguće živjeti mlaka srca. Euharistija želi preobraziti, ražariti ljudsko srce, čovjekovu svakodnevicu. Ona ima tu snagu. Imamo li mi spremnosti, imamo li mi smjelosti, pristati na to?

Jer Euharistija nije – i ne može biti – pribježište, usputna okrepja. Ona nas se egzistencijalno tiče. U njoj Božja egzistencija čezne za našom egzistencijom. U njoj se Bog lomi da bi nas iscijelio. Kako bi onda bilo moguće pribivati liturgiji a ne biti dionikom Euharistije? Zar bismo, pred tolikom Božjom poniznošću, smjeli ustuknuti, opravdavajući se svojom slabošću i nedostojnošću? Ta Bog čezne i za onime u nama što mi doživljavamo svojom slabošću i nedostojnošću. On nas u Euharistiji želi obdariti svojom snagom, svojim dostojanstvom, uvesti nas u iskustvo dostojanstva djece Božje. Suočiti nas s našim temeljnim dostojanstvom.

Iz Božje perspektive i Euharistija i svakidašnji život sazdani su od istoga brašna: od Božje ljubavi. Do nas je pridodati mu brašno svoje ljubavi. Svojega zanosa. Ne nekoga izvanvremenskoga zanosa, nego zanosa ukorijenjenoga u zbilju u kojoj nam je darovano biti. A to je – ako se životno odlučimo – uvijek Božja zbilja.

U kruh našega života, u kruh naše svakodnevice, svih naših odnosa, valja nam umijesiti onu osobitu, onu jedinstvenu aromu svoje osobnosti. Svoje ljubavi. Osvjedočili ste se, zasigurno, kad blagujete hranu koju vam je netko priredio, da, nije li priređena s ljubavlju, ne siti u punini. Ako li je priređena s ljubavlju, ona umije – ustreba li – prekriti i mnoge nedostatke. I, u svakom slučaju, nasisiti i dušu i tijelo.

Da, samo ako u kruh našega života umijesimo ljubav, on biva hranjiv, u punoj – božanskoj – mjeri hranjiv. A ondje gdje je ljubav, uvijek je i lomljenje. Nema ljubavi bez lomljenja. I samo je po lomljenju moguća bliskost, blizina s ljubljenima, ali i sa znanima i neznanima. Po lomljenju ljubav nas dovodi u prigodu da se iscijelimo. Da se prepoznamo. Da postanemo jedno s drugima. Da postanemo jedno s Bogom. I to lomljenje, premda je nerijetko silno bolno, uvijek je blagoslovno. Uvijek je životvorno.

Euharistija pretpostavlja bratstvo i upućuje na njega, ali ne samo s nekima nego sa svima. Euharistija ukida granice. Ukida podjele. Ona se tiče svega svijeta. Svakoga, baš svakoga.

U Djelima apostolskim o prvoj je kršćanskoj zajednici zapisano: *Bijahu postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama. Strahopoštovanje obuzimaše svaku dušu* (Dj 2, 42-43). Euharistija se obraća osobnostima. No, obraćajući im se, upućuje ih na zajedništvo, potvrđuje i povezuje u njemu. Zbog toga Pavao i piše: *Kruh koji lomimo, nije li dioništvo tijela Kri-*

stova? (1 Kor 10, 16). Po tome, ako prepoznamo da nas se kruh tiče, da nas se Bog tiče, kako bismo se mogli ponašati kao da nas se brat, sestra ne tiče? Kako bi se moglo dogoditi da nas se brat, sestra ne tiče? Da nas se ne tiču ljudi s kojima dijelimo svoju svakodnevnicu?

Ondje gdje se živi istinska euharistijska duhovnost, mnogi će se namjernici osjetiti potaknuti da uskliknu: *Gledajte ih kako se ljube!* A onima koji su se prepoznali euharistijskom ljubavlju povezani bit će blisko samo odgovoriti: *Gledajte, kolikom smo ljubavlju ljubljeni!*

Euharistijska nam duhovnost otkriva istinu o nama. Ona nas potiče da se ne zaustavljamo kod svojih djelomičnosti i ograničenosti, nego nam uvijek posvješćuje ono što jesmo: dionici tijela Kristova. Darovano nam je biti jedno. Povjereno nam je međusobno se podržavati i dopunjavati. A sve naše sličnosti i različitosti izmiruju se i usklađuju u Kristu.

To nije samo riječ. To je čak Riječ. Jer je riječ, Božja Riječ *tijelom postala i nastanila se među nama*. I kao što nam valja dozrijevati u raspoloživosti kruhu, Božjemu kruhu, tako nam valja dozrijevati i u raspoloživosti Božjoj riječi, u strahopoštovanju prema njoj.

Puninu života moguće je iskusiti samo u izloženosti i Isusovu govoru i Isusovoj šutnji. Ali pritom se valja kaniti svake izbirljivosti. Jer Isusove riječi nije moguće dijeliti na važnije i manje važne, na poželjnije i manje poželjne. One nam se obraćaju u svojoj cjelovitosti. obraćaju nam se neposredno, u okolnostima našega života, svojom postojanom, a opet iznenađujućom i ljekovitom novosti. Ne prihvatimo li Isusove riječi u njihovoj cjelovitosti, sami sebe okradamo. No, okradamo i one s kojima živimo. I one koji dolaze poslije nas. Tolike, toliko toga okradamo!

Otvorimo li se i samo jednom čitavim srcem Isusovoj riječi, ona će nas ubuduće uvijek i posvuda naći. Nećemo joj moći izmaknuti a da život u nama ostane živ. To je zahtjevnost koja iscrpljuje, ali ništa – uistinu ništa – kao ona ne umije ispuniti čovjekovo biće.

Katkada nam se može činiti da nas Isusove riječi grubo pogadaju, pa i ranjavaju. Da one poput krhotina zasijecaju u tkivo našega života. No, pogrešno je u Isusovim riječima, u Isusovu govoru, tražiti, vidjeti krhotine. Mi smo – naše osobnosti, naši životi – krhotine. Mi smo izlomljeni našim nedosljednostima, našim oklije-

vanjima, našim samoopravdavanjima, našim osudama. U susretu s njegovom cjelovitošću mi sebe nužno vidimo kao u ogledalu. A slika koju vidimo često nas, prečesto, obeshrabruje, i to prije svega zbog toga što se više pouzdajemo u svoje snage nego u Božju snagu. Zbog toga što se više pouzdajemo u svoju promišljenost, u naše iskustvo, nego u njegovu providnost.

Pavao je pisao Korinćanima: *Gospodin Isus one noći kad bijaše predan uze kruh, zahvalivši, razlomi i reče: 'Ovo je tijelo moje – za vas... (1 Kor 11, 23-25)*. U tome je preobrazbena snaga naših života, naših odnosa. Prihvatimo li tu riječ – tu istinu – u punini njezina značenja, svaka će nam Isusova riječ biti razumljiva, prihvatljiva. I bit će nam blisko, posve blisko, s Isusom – u svemu što nam život bude – sa zahvalnošću i s povjerenjem reći: *Moje je jelo vršiti volju mog nebeskog Oca (Iv 4,34)*.

Odlučiti se na puninu ljudskosti znači odlučiti se na lomnost, pa i na slomljenost. Nije to samo naše ljudsko iskustvo. To je i Božje, Isusovo ljudsko, a – vjerujem – i božansko iskustvo. Jer ovaj svijet – u svojoj iskidanosti i izmrvljenosti – nužno drobi čovjeka. Da bi očuvao i unaprijedio ono do čega mu je stalo – temeljne ljudske vrijednosti, njihovu življenost, njihovu životnost – čovjek je pozvan čitavim bićem odazvati se tom izazovu. Pozvan je ući u iskustvo lomnosti, u iskustvo slomljenosti. I u toj raspoloživosti naći osmišljenje i opravdanje svojega života. U tome naći svoju sreću. Uostalom, izvan toga sreće za čovjeka – za njegovih dana – i nema.

Ima mjesta – i u našem tvarnom i u našem duhovnom svijetu – koja ne smiju biti slomljena. Skršena. I nijedna cijena nije previsoka da bismo ih očuvali. Jer bez njih sve prestaje. Bez njih niti nas nema.

Ta mjesta koja ne smiju biti slomljena, jezgra su – izvorište i ognjište – naših života: dom, obitelj. Ali ni dom ni obitelj pritom nisu neko skućeno mjesto, skućeno iskustvo. Sigurno je: samodostatnošću nije moguće izgraditi dom, u samodostatnosti nije moguće živjeti obiteljskim životom. Samodostatnost ne poznaje toplinu: ljudsku i Božju toplinu. Ne, nema topline koja bi mogla biti samo moja. Samo naša.

Kad je Bog čovjekom postao i ušao u ljudsku povijest, ušao je u dom, u obitelj. I njegov skromni nazaretski dom, njegova jednostavna obitelj, uveli su ga u iskustvo sveopćeg doma, sveopće obitelji. U iskustvo u koje i nas želi uvesti učeći nas da molimo: *Oče naš...*

Imati i biti dom. Imati i biti obitelj. To život i svijet čini razgovijetnim. Po tome biva prepoznatljivo što je za čovjeka – za njegovih dana, u njegovim odnosima s ljudima i s Bogom – bitno, a što nebitno. Po tome čovjek i samomu sebi biva razgovijetan.

Dom, obitelj, jest ondje gdje se događa susret osobnosti. Gотовo bi se moglo reći da je dom, obitelj, osobnost susreta. Da je dom, obitelj, ne samo odraz euharistijskog otajstva, nego upravo euharistijska zbilja. Mjesto na kojem se čovjek i Bog zajedno lome – i tako obnavljaju lice zemlje. Lice ljudsko.

U neko doba svoga života čovjek na jedan dublji način prepoznaje da je dio ljudskog i Božjeg hoda ovom Zemljom. Da su toliki tijekom povijesti i za njega dali svoj život, svoju dušu. Da su toliki – na uočljive i manje uočljive načine – oblikovali evanđeosko ozračje kojim je, unatoč svemu, prožet sav Svijet.

U neko doba svojega života čovjek iskusi da mu valja i tijelom i dušom postati zemlja: evanđeoska zemlja evanđeoskom životu. Da je to čin zahvalnosti. Da je u tome punina sreće. Da je zbog toga, upravo zbog toga, ovdje na Zemlji.

I kad to iskusi, čovjek dolazi u prigodu u punini postati dionikom euharistijskog otajstva. Otajstva koje slomljenost postojano preobražava u zagrljaj. U zagrljaj koji nije moguće prereći riječima. U zagrljaj u kojemu se ispunjavaju i ljudska i Božja čežnja.

Svakidašnji život tom iskustvu nije zapreka nego blagoslov. Dakako, ako ga srcem pronicemo. I živimo. Jer svagdanji nas život, kao i euharistija, uči da su Božje i ljudsko srce isto srce.

U tome se ispunjava sva Božja volja s čovjekom. Kušajmo je.

Literatura

Andrija BILOKAPIĆ, *Kruh bogosinstva*, Zadar, Hrvatski institut za liturgijski pastoral HBK, 2001.

Zvezdan LINIĆ, *Euharistija – sakrament pretvorbene snage svijeta*, u: *Euharistija – središte i vrhunac redovničkog života*, Zbornik radova sedmog redovničkog tjedna, Konferencija viših redovničkih poglavara u Jugoslaviji i Unija viših redovničkih poglavara Jugoslavije, Zagreb, 1982.

Henri J. M. NOUWEN, *Snaga njegove prisutnosti. Živjeti iz Euharistije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005.

Spisi sv. oca Franje i svete majke Klare Asižana, Split, Symposion, 1988.